

УДК 37.03

*Людмила Іщенко,
доктор педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
УДПУ імені Павла Тичини*

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито педагогічну систему, організаційно-педагогічні умови розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку, серед яких означено: облік індивідуально-вікових особливостей дітей; забезпечення творчого розвитку на заняттях з розвитку мовлення; реалізація педагогом особистісно-орієнтованої взаємодії з дітьми; створення емоційного психологічного комфорту; поєднання різноманітних видів діяльності дітей; розробка системи дидактичних засобів. Розвиток творчих здібностей на прикладі збагачення і активізації словника успішно здійснюється в рамках спеціально організованої педагогічної системи.

Ключові слова: *особистість, творчість, творчі здібності, старший дошкільний вік, педагогічні технології навчання, педагогічні умови.*

В статье раскрыто педагогическую систему, организационно-педагогические условия развития творческих способностей детей старшего дошкольного возраста, среди которых выделено: учёт индивидуально-возрастных особенностей детей, обеспечение творческого развития на занятиях по развитию речи, реализация педагогом личностно-ориентированного взаимодействия; создание эмоционального психологического комфорта, сочетание репродуктивной деятельности с продуктивной деятельностью ребёнка, разработка системы дидактических средств. Развитие творческих способностей на примере обогащения и активизации словаря успешно осуществляется в рамках специально организованной педагогической системы.

Ключевые слова: *личность, творчество, творческие способности, старший дошкольный возраст, педагогические технологии обучения, педагогические условия*

The article describes the pedagogical system, organizational and pedagogical conditions of development of creative abilities of children of the senior preschool age, among which it is indicated: accounting of individual-age characteristics of children, provision of creative development in speech development classes, realization by the teacher of personality-oriented education, creation of emotional psychological comfort, combination of reproductive and productive activity child development of the system of didactic means (creativity

of the teacher, system of technical means of training, system of exercises aimed at the development of creativity s abilities through activation dictionary). The development of creative abilities on the example of enrichment and revitalization of the dictionary is successfully carried out within the framework of a specially organized pedagogical system.

Key words: *personality, creativity, creative abilities, senior preschool age, pedagogical technologies of teaching, pedagogical conditions.*

Основний Закон нашої держави – Конституція України гарантує вільний і всебічний розвиток особистості кожного громадянина, а в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» підкреслюється, що основні завдання дошкільної освіти полягають у її спрямованості на: всебічний гармонійний розвиток дитини як особистості; створення умов для творчої самореалізації особистості кожної дитини в освітньому процесі [2].

Цілеспрямовано творчий розвиток особистості дитини починається у старшому дошкільному віці. Саме означений віковий період є найбільш сприятливим до творчого розвитку дітей, оскільки у дошкільному віці спонтанна і репродуктивна творчість дитини поєднується зі швидко зростаючим інтелектом, абстрактним та логічним мисленням. У цьому віці істотно зростає можливість самостійної постановки цілей, мотиваційних спонукань, пошуку способів дій і контролю результатів. За таких умов творчий розвиток особистості кожної дитини є важливим завданням сучасного дошкільного навчального закладу.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для формування і прояву творчих здібностей дитини. Численні дослідження вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів розглядають основні механізми становлення творчого мислення та уяви дошкільнят, звертають увагу на специфіку дошкільної творчої обдарованості.

Проблема творчого розвитку особистості була предметом дослідження таких педагогів, психологів як Б. Ананьєв, О. Леонтєв, Б. Ломов, С. Рубінштейн, О. Савченко та ін. Система здібностей у структурі творчої особистості вивчалася Л. Виготським, В. Дружиніним, В. Кліменко, В. Моляко та ін. Особливості вияву творчості на різних вікових етапах розвитку особистості, а саме загальнотеоретичні положення про роль творчої діяльності в розвитку особистості, описано в наукових працях І. Бега, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Кудрявцева, В. Моляко, Я. Пономарьова, В. Ямницького. Сутність творчості як специфічного виду діяльності розглядалася у роботах М. Воллаха, Дж. Гілфорда, В. Давидова, О. Матюшкіна, Я. Пономарева.

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Л. Виготський, Дж. Гілфорд, Т. Кудрявцев, Н. Лейтес, Е. Торренс, С. Рубінштейн та ін.), вивчення масової та інноваційної практики (Ш. Амонашвілі, В. Біблер, Б. Неменський та ін.) переконливо доводять, що розвиток творчих

здібностей особистості здійснюється тим ефективніше, чим раніше починається цей процес. У зв'язку з цим, одним з найбільш актуальних напрямків сучасної педагогічної теорії і практики є пошук умов і засобів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

У розвитку творчих здібностей дошкільника важливу роль відіграє мова, за допомогою якої дитина усвідомлено сприймає навколишній світ і формується як творчо мисляча особистість. Різним аспектам дитячого мовлення, зокрема збагаченню і активізації словника, присвячені дослідження А. Богуш, Д. Ельконіна, О. Струніної, Є. Тихеєвої, О. Ушакової та ін.

Мета статті – розкрити педагогічну систему розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Розглядаючи проблему розвитку творчих здібностей в онтогенезі, учені підкреслюють значення дошкільного дитинства в становленні здатності до творчості. Е. Торренс, вивчаючи особливості дитячої творчості, вважав дошкільний вік підґрунтям у розвитку творчих здібностей [7].

У центрі більшості досліджень знаходяться такі види творчості, як образотворча і вербальна [6].

Завдання розвитку вербальної здібності до творчості засобами збагачення словника дітей вирішується за умови врахування вікових та індивідуальних особливостей дошкільників.

У дошкільному віці розвиваються необхідні для будь-якої схильності органічні структури, формуються на їх основі потрібні функціональні органи, удосконалюється робота всіх аналізаторів, відбувається розвиток окремих ділянок кори головного мозку, здійснюється їх функціональна диференціація.

Все це створює сприятливі умови для формування і розвитку у дошкільників загальних здібностей, які є основою для розвитку в подальшому спеціальних творчих здібностей [6].

Загальні здібності діляться на дві групи: пізнавальні і практичні. Пізнавальні здібності пов'язані із становленням образних форм пізнання дійсності (сприйняття, образа пам'ять, наочно-образне мислення, уява), що створюють фундамент інтелекту.

У структурі пізнавальних здібностей дошкільника важливу роль відіграє здатність створювати образи, які відображають суттєві властивості предметів, їх будову, визначати співвідношення основних ознак і складових частин.

До пізнавальних здібностей відносять, насамперед, сенсорні, інтелектуальні та творчі.

Творчі здібності пов'язані з уявою і дозволяють дитині знаходити оригінальні способи і засоби вирішення завдань, придумати казку або історію, створити задум гри або малюнка [5, с. 292].

У дошкільному віці створюються сприятливі умови для активного

розвитку спеціальних здібностей, насамперед художніх. У дитини дошкільного віку проявляються такі здібності, як образотворчі, декоративно-прикладні, що включають відчуття композиції, кольору, форми; музичні, які передбачають мелодійний і ритмічний слух, почуття ритму; театральнo-мовленнєві, які передбачають розвинутий поетичний слух, виразність інтонації і міміки [5, с. 294].

Експериментальна робота з розвитку творчих здібностей засобами збагачення словника дошкільників спирається на новітню педагогічну технологію навчання.

На думку В. Андрєєва, «педагогічна теорія – це система наукових знань про педагогічні процеси, явища, які представлені у формі педагогічних ідей, закономірностей, принципів, понять і дозволяють цілісно описати пояснити і прогнозувати функціонування, розвиток і саморозвиток процесів і явищ» [1, с. 247].

«Педагогічна технологія навчання – це система проектування і практичного застосування адекватних цій технології педагогічних закономірностей, цілей, принципів, змісту, форм, методів і засобів навчання і виховання, що гарантують досить високий рівень їх ефективності» [1, с. 250].

З педагогічною теорією тісно пов'язана дидактична теорія, що являє собою систему знань про процеси та явища навчання, які представлені у формі дидактичних ідей, а також закономірностей. Принципи та поняття теорії дидактики дозволяють не тільки описати і пояснити, але і прогнозувати формування і розвиток дидактичних процесів.

Важливою особливістю системного підходу є те, що не тільки дидактична теорія, а й сам процес і дослідження також є складною системою, завдання якої – поєднати в одне ціле різні технології навчання.

Дидактична теорія і технологія навчання у своїй сукупності утворюють надійну базу методики навчання.

«Методика навчання – це цілісна система проектування і організації процесу навчання, заснована на певній дидактичній теорії і сукупності методичних рекомендацій, ефективність застосування яких багато у чому залежить від майстерності і творчості вчителя» [2, с. 247].

Методика проведення роботи зі збагачення словника дошкільників має бути спрямована на розвиток їхніх творчих здібностей.

Педагогічна система проектується з урахуванням принципів і комплексу методів, форм, засобів, які допомагають підвищити рівень творчого розвитку. Педагогічна система дозволяє цілеспрямовано розвивати творчі здібності засобами збагачення і активізації словника.

У ході розробки і реалізації педагогічної системи враховуються наступні принципи:

1. Принцип наочності.

Творче мислення і мова дошкільника здебільшого розвиваються на

наочній основі. Тому в експериментальних ситуаціях бажано використовувати різні конкретні предмети, назви яких має знати дитина (іграшки, малюнки, картини).

2. Принцип творчої співпраці.

Робота з розвитку творчих здібностей буде успішною тільки в тому випадку, якщо педагог знайде підхід до дитини. Необхідно, щоб дошкільник виконував завдання без будь-якого примусу, із задоволенням. Тому важливу роль відіграє особистість педагога, його здатність до креативності.

3. Зацікавленість дитини у виконанні творчих завдань.

Увага дошкільника не може довго затримуватися на одному й тому ж предметі, події, явищі. Цю увагу потрібно підтримувати будь-якими засобами, щоб викликати інтерес дошкільника до виконання (виконуваного) завдання.

4. Врахування індивідуальних особливостей дитини.

Педагог повинен враховувати індивідуально-вікові особливості дітей, ступінь стомлюваності, рівень розумового розвитку та характер.

5. Установка на творче виконання завдання.

У процесі виконання завдання дитині дають зрозуміти, що вона буде виконувати запропоноване завдання абсолютно самостійно, без підказки. Вона сама має вирішити, як їй краще відповісти на те чи інше запитання. Дитина абсолютно вільна у виборі способів виконання завдання.

На часі актуальні нетрадиційні принципи навчання, зокрема:

- 1) принцип інтенсифікації та оптимізації навчального процесу;
- 2) принцип комп'ютеризації навчального процесу;
- 3) принцип прагматизму;
- 4) принцип співробітництва та партнерства, доцільного поєднання колективної та індивідуальної творчості на навчальному занятті;
- 5) принцип лінгво-педагогічної доцільності;
- 6) принцип обліку актуального, найближчого перспективного розвитку суб'єкта навчання;
- 7) принцип створення сприятливого психологічного і морального мікроклімату на навчальному занятті.

Визначаючи діяльність педагога з розвитку творчих здібностей, учені [4; 6] пропонують наступні принципи навчання:

1. Формування мовленнєвих і розумових навичок дошкільника.
2. Оволодіння смисловими поняттями.
3. Стимулювання різних видів активності (пізнавальної, комунікативної, творчої і самостійної).
4. Створення проблемних ситуацій.

Розробка педагогічної системи охоплює низку взаємопов'язаних компонентів, зокрема: цільовий, що включає мету функціонування експериментальної системи та цільові установки, що відображають дидактичні умови, які необхідні для розвитку творчих здібностей засобами

збагачення і активізації словника; змістовий, який заснований на відборі інформації про процес розвитку вербальної творчості і включає зміст творчого розвитку; суб'єктний, що визначає учасників педагогічного процесу в ДНЗ; технологічний, що розкриває принципи, методи, форми та засоби організації освітнього процесу; результативний, який представлений критеріями та рівневими характеристиками; діагностичний, що включає діагностичні методики і контрольні завдання, спрямованні на дослідження початкового та прикінцевого рівнів розвитку творчих здібностей засобами збагачення і активізації словника.

Педагогічна система представлена наступними компонентами:

1. Цільовий компонент.

Метою розробленої педагогічної системи є розвиток творчих здібностей засобами збагачення і активізації словника. Мета конкретизується такими завданнями:

1. Розвиток творчого мислення та уяви.

2. Розвиток творчої самостійності і творчих здібностей.

3. Формування стійкого інтересу до вербальної творчої діяльності.

4. Розвиток смислової сторони мови.

5. Активізація креативних компонентів процесів пізнавальної діяльності.

6. Удосконалення пізнавальних процесів.

2. Змістовий компонент.

Змістовий компонент складається з кількох рівнів:

1. Робота у межах освітнього процесу дошкільного навчального закладу.

2. Аналіз програм дошкільних навчальних закладів.

3. Експериментальна діяльність у дошкільному навчальному закладі, у ході якої розвиток творчих здібностей відбувається завдяки активізації і збагаченню словника дошкільників.

Реалізації цього завдання сприяють такі методи розвитку творчих здібностей, як: ігри, розігрування казок, вправи, творчі завдання, створення креативного поля, постановка проблемних ситуацій.

3. Суб'єктний компонент.

Суб'єктний компонент передбачає наявність двох суб'єктів діяльності – педагога і дитини на основі конструктивної творчої взаємодії. Педагог повинен урахувати особливості психофізичного розвитку дитини, її творчий потенціал, емоційність, стимулювати різні види активності і удосконалювати мовленнєву діяльність і мислення з метою підвищення ступеня творчого розвитку.

4. Технологічний компонент.

Найбільш прийнятною, на нашу думку, є класифікація методів за метою, завданнями і характером навчання. Методи навчання поділяються на:

- пізнавальні (придбання теоретичних знань);
- тренувальні (вироблення умінь і навичок).

У свою чергу пізнавальні методи поділяються на пояснювальні (дитина отримує від педагога готові знання) проблемні, пошукові та евристичні (дитина під керівництвом педагога сама приходить до висновків теоретичного і практичного характеру).

Серед тренувальних методів виділяємо оперативний і комунікативний.

Оперативний метод пов'язаний із виконанням вправ, у яких аналізуються конкретні мовленнєві одиниці у їхній відносній незалежності від тексту.

Комунікативний метод передбачає конструювання мовленнєвих одиниць. Так, наприклад:

- Складіть пропозиції, з назвами п'яти видів одягу;
- Придумайте загадки, відгадки які б включали слова: огірок, капуста, замок, мороз, корова.

Ефективний вплив на розвиток творчих здібностей мають такі методи і прийоми:

- проблемні методи навчання.
- творчий характер діяльності.
- створення розвивального середовища.
- використання творчих завдань і вправ.

5. Результативний компонент.

Розвиток творчих здібностей оцінюється у нашому дослідженні за такими параметрами.

1. Сформованість компонентів мовленнєвої діяльності, таких як:

- обсяг словника;
- словниковий склад мовлення (іменники, дієслова, прикметники, прислівники);
- категорії висловлювань (ситуативні, позаситуативні);
- граматичні навички;
- розуміння мови;
- виразність мови;
- зв'язність мовлення;
- розуміння і збагачення змісту слів;
- семантико-синтаксична варіативність (граматичне конструювання тексту при збереженому змісті) і лексико-семантична варіативність (здатність висловлювати подібний зміст різними мовними засобами).

2. Сформованість креативних компонентів процесів пізнавальної діяльності таких як:

- цілісність сприйняття;
- образна і довготривала пам'ять;
- здатність до осмисленого запам'ятовування;

- стійкість уваги;
- уява.

3. Сформованість операцій розумової діяльності, таких як:

– асоціативність мислення (точність у виборі словесних асоціацій, легкість асоціювання);

- здатність до порівняння;
- здатність до аналогій і узагальнень;
- гнучкість мислення;
- творче мислення;

4. Активність творчої діяльності:

- пізнавальна активність;
- комунікативна активність;
- творча активність.

Технологія реалізації педагогічної системи розвитку творчих здібностей на прикладі збагачення словника відбувається у 3 етапи:

1. Підготовчий етап включає:

– створення дидактичних умов, сприятливих для включення дітей у творчу діяльність;

– організація просторового, ігрового, предметного, комунікативного та креативного середовища;

– оцінка рівня розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку на початковому етапі експериментальної роботи.

2. Навчальний етап представлений системою занять, вправ, дидактичних ігор, спрямованих на розвиток творчих здібностей засобами збагачення і активізації словника. На навчальному етапі проводиться експериментальна робота, в основі якої змодельовано авторську педагогічну систему рівнів розвитку творчих здібностей засобами збагачення словника.

3. Креативний етап передбачає:

- роботу з батьками;
- виконання самостійних творчих завдань;
- проведення підсумкового контрольного зрізу.

У контексті педагогічної системи здійснюється комплексний аналіз проблем розвитку творчих здібностей. Проектована педагогічна система розвитку творчих здібностей на прикладі збагачення і активізації словника задовольняє дидактичні умови, які оптимальні для підвищення рівня творчого розвитку.

Розроблена педагогічна система включає низку взаємопов'язаних компонентів: цільовий; технологічний; діагностичний; контрольний і проходить у 3 етапи: підготовчий, навчальний і креативний. Запропонована педагогічна система дозволяє організувати цілеспрямований навчально-виховний процес в дошкільному навчальному закладі; забезпечує підвищення рівня розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А. И. Педагогика / А.И. Андреев. – Казань, 2000. – 368 с.
2. Закон України «Про дошкільну освіту» // Законодавчі акти України з питань освіти. Станом на 01.04.04р. – К., 2004. – С. 53–77.
3. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: монографія / С. О. Сисоєва. – К.: Політграфкнига, 1996. – 407 с.
4. Слостенин В. А. Педагогика: учебн. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; под. пед. В. А. Слостенина. – М.: ИЦ «Академия», 2002. – 576 с.
5. Урунтаева Г.А. Практикум по детской психологии: Пособие для студентов пед. институтов, учащихся пед. училищ колледжей и воспитателей детских садов. / Г. А. Урунтаева, Ю. А. Афонькина. – Владос. – 1995. – 291 с.
6. Филатова Е. Ю. Развитие творческих способностей детей старшего дошкольного возраста / Е.Ю. Филатова // Проблемы способностей в современной психологии. – Саратов, 2003. – С. 30-50.
7. Torrance E. P. Creative teaching makes a difference / E. P. Torrance // Psychology and education of the gifted / Eds. W. Barbe & J. Renzulli. – N.Y.: Irvington Publishers, 1975.